Przegląd Przyrodniczy
V, 2 (1994)

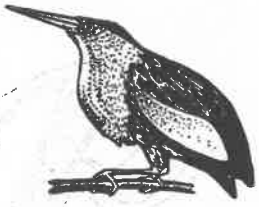

Włodzimierz Rudawski, Przemysław Kusiak

AWIFAUNA POZNAŃSKICH GLINIANEK W LATACH 1968-77

Avifauna of clay-pits in Poznań in 1968—1977

Abstract

The studied area — 156 ha of clay pits (73 ha of water surface, 6 ha of park) surrounded by villa areas and arable land — was checked regularly from September to May in 1973—75 and in 1976 breeding birds were censused using the mapping method. In 1976—77 31 breeding and 4 probably breeding species of birds were found (total density 40.7 pairs/10 ha). Reed warbler Acrocephalus scirpaceus and black-headed gull *Larus ridibundus* were dominating.

KEY WORDS: W Poland, clay-pits, waters, breeding birds.

Wstęp

Celem niniejszej pracy jest scharakteryzowanie awifauny krajobrazu pokopalnianego powstałego w wyniku eksploatowania złóż gliny w obrębie miasta Poznania. Na terenie tym nie prowadzono wcześniej żadnych obserwacji ornitologicznych.

Opis terenu

Badaniami objęto teren Glinianek o powierzchni 156 ha, leżących w południowo-zachodniej części miasta Poznania. Glinianki leżą w dolinie silnie zanieczyszczonego Potoku Junikowskiego i stanowią prawie jednorodną całość, zdecydowanie odcinającą się od otaczających osiedli domków jednorodzinnnych i pól uprawnych. Glinianki stanowią otwarty obszar nieużytków i łąk, porośnięty niewielką liczbą młodych drzew. Przez środek badanego terenu przechodzi ruchliwa szosa Poznań-Wrocław. Łączna powierzchnia lustra wody 35-ciu zbiorników wodnych wynosiła 73 ha, co stanowi 46% ogólnej powierzchni Glinianek.

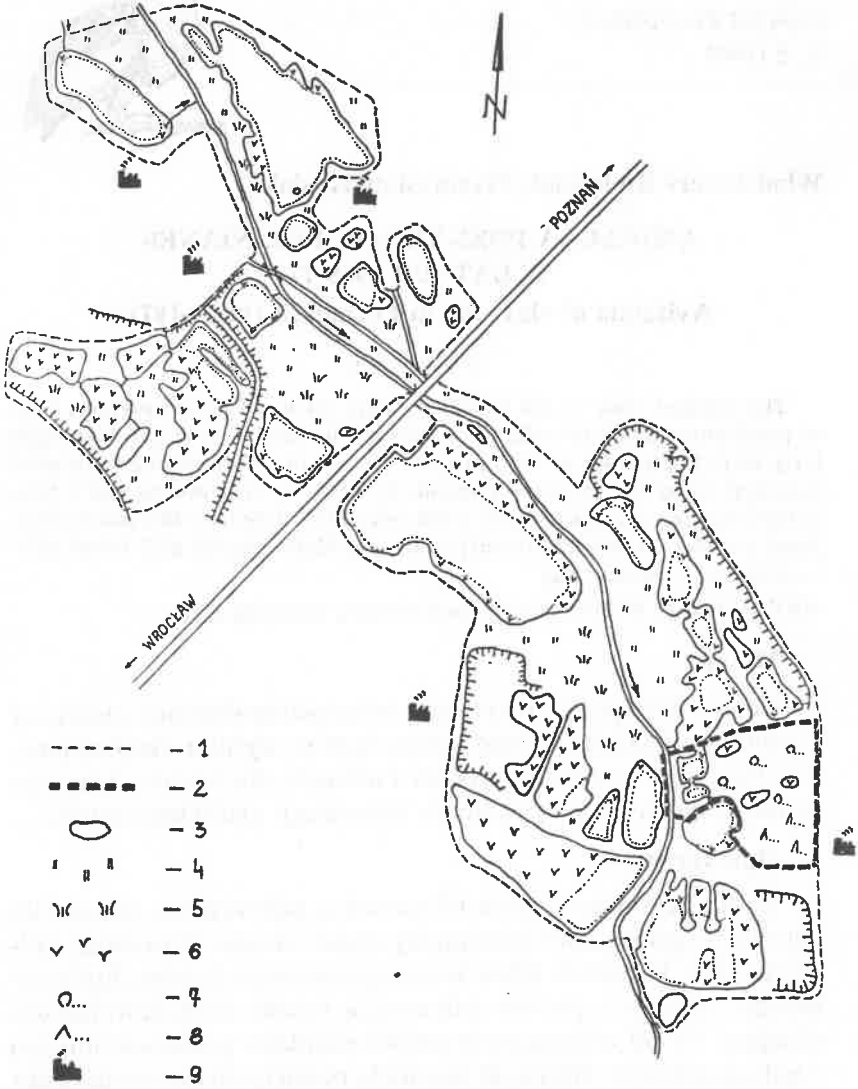

Ryc. 1. Mapa terenu badań.

Legenda: 1 — granice badanego terenu, 2 — granice parku, 3— zbiornik wodny, 4 — łąka, 5 — wilgotne turzycowiska, 6 — roślinność wodna wynurzona, 7 — drzewostan liściasty, 8 — drzewostan iglasty, 9 — zakład przemysłowy.

Fig. 1. A map of the studied area.
Legend: 1 — border of the studied area, 2 — border of the park, 3 — waters, 4 — meadows, 5 — sedge wetland, 6 — reeds, 7 — deciduous woods, 8 — coniferous woods, 9 — industry plant.

W latach badań nie stwierdzono wyraźniejszych wahań poziomu wody. Wielkość poszczególnych zbiorników wahała się od 0,1 ha do 14,0 ha. 30—40% powierzchni zbiorników była pokryta trzcinowiskami i łozowiskami, a 60—70% ich powierzchni zajmowało otwarte lustro wody.

W południowej części znajdował się zdziczały park o powierzchni 6 ha. Rosły w nim 40—60 letnie olsze, wierzby i topole z domieszką sosen, wiązów i klonów. Występował bogaty podszyt bzu czarnego i innych krzewów. W granicach Parku znajdowało się kilka niewielkich (w sumie ok. 2 ha) zbiorników wodnych.

Metoda badań

Fragmentaryczne obserwacje ptaków na terenie Glinianek rozpoczęto w roku 1968. W latach 1973—1975 kontrolowano Glinianki regularnie od września do maja w odstępach 1—2 tygodni. W roku 1976 metodą kartograficzną (Tomiałojć 1968) przeprowadzono 5 liczeń w okresie lęgowym oraz wyszukiwano gniazda dla dokładniejszej oceny liczby par lęgowych śmieszek. Ponadto przeprowadzono dwie kontrole nocne oraz bardziej pobieżnie kontrolowano teren między poszczególnymi liczeniami. W roku 1977 teren kontrolowano nieregularnie.

Przegląd gatunków

Perkozek *Podiceps ruficollis* — w 1976 roku stwierdzono 13 stanowisk lęgowych.

Zausznik *Podiceps nigricollis* — w latach 1972, 1976 i 1977 w kolonii śmieszek gnieździła się jedna para.

Perkoz rdzawoszyi *Podiceps griseigena* — pojedyncze ptaki obserwowano corocznie w kwietniu-maju 6 razy.

Bąk *Botaurus stellaris* — w kwietniu 1976 roku dwukrotnie słyszano jednego osobnika.

Perkoz dwuczuby *Podiceps cristatus* — w 1976 roku gnieździły się 22 pary. W łagodne zimy zimują, np. 22. 01. 1975 — 1 osobnik.

Bączek *Ixobrychus minutus* — w 1976 roku stwierdzono około 6 par lęgowych.

Bocian biały *Ciconia ciconia* — pojedynczy ptak zalatywał w 1976 i 1977 roku.

Łabędź niemy *Cygnus olor* — jedna para gnieździła się w latach 1976 i 1977.

Łabędź krzykliwy *Cygnus cygnus* — dorosłe ptaki obserwowano 21 10. 1976 — 2 osobniki i 26 06. 1976 — 1 osobnik.

Krzyżówka *Anas platyrhynchos* — w 1976 roku gniazdowało min. 19 par, a w poprzednich latach liczebność była podobna. Najwięcej obserwowano łącznie 24 11. 1973 — 160 ptaków oraz 6 12. 1976 — 257 os.

Cyranka *Anas querquedula* — pojedyncze ptaki spotykano corocznie od marca do lipca. W latach 1972—1974 prawdopodobnie gnieździła się jedna para.

Cyraneczka *Anas crecca* — w dniach 7—15 04. 1974 obserwowano jednego kaczora, natomiast 16 03. 1974 i 9 04. 1975 — po trzy ptaki.

Rożeniec *Anas acuta* — 4 05. 1974 spotkano jednego kaczora.

Świstun *Anas penelope* — 1 04. 1974 — jedna para.

Płaskonos *Anas clypeata* — 15 04. 1973 oraz 10 04. 1974 obserwowano pojedyncze kaczory.

Hełmiatka *Netta rufina* — jedną samicę spotykano w dniach 4—24 05. 1974.

Głowienka *Aythya ferina* — w 1976 roku było 9 par lęgowych. Wiosną spotykano do 43 ptaków — 29 03. 1975, a jesienią do 66 os. — 8 11.1975. 9. 03. 1976 w stadzie 40 głowienek obserwowano samca, mieszańca prawdopodobnie głowienki z podgorzałką.

Podgorzałka *Aythya nyroca* — pojedyncze ptaki i pary obserwowano w dniach: 15 04. 1973, 6 04. 1974, 10 02. 1975, 22 05. 1975, 7 04. 1976 oraz 31 10. 1973.

Czernica *Aythya fuligula* — w 1977 roku gnieździła się jedna para. Wiosną spotykano do 21 ptaków — 9 04. 1975. Jesienią była mniej liczna — do trzech ptaków.

Gągoł *Bucephala clangula* — podczas przelotów w latach 1975—1977 kilkakrotnie spotykano pary i pojedyncze ptaki, wyjątkowo do 5 os.

Krogulec *Accipiter nisus* — pojedyncze ptaki kilkakrotnie spotykano jesienią i zimą.

Błotniak stawowy *Circus aeruginosus* — gnieździł się do 1970 r.

Pustułka *Falco tinunculus* — pojedyncze ptaki zalatywały wiosną 1976 i 1977 roku.

Kuropatwa *Perdix perdix* — regularnie gniazduje jedna para.

Bażant *Phasianus colchicus* — pojedyncze osobniki spotyka się przez cały rok. Najprawdopodobniej gniazduje jedna para.

Wodnik *Rallus aquaticus* — w 1976 roku stwierdzono 3 stałe stanowiska.

Kropiatka *Porzana porzana* — przypuszczalnie lęgowa: w sierpniu 1968 roku obserwowano jednego osobnika, a w czerwcu 1976 roku kilkakrotnie słyszano głosy.

Zielonka *Porzana parva* — przypuszczalnie lęgowa: w ciągu czerwca 1976 roku oraz obserwowano jednego samca oraz kilkakrotnie słyszano głosy pary ptaków.

Kurka wodna *Gallinula chloropus* — w 1976 roku gniazdowało 18—22 pary ptaków.

Łyska *Fulica atra* — w 1976 roku gniazdowało 57 par. W latach 1973 i 1974wiosną obserwowano 75—100 ptaków, jesienią 100—300 ptaków. W łagodne zimy licznie zimuje (np. w styczniu 1975 — około 170 os.). Największe skupienia obserwowano 6 12. 1976 — 353 ptaki i 19 10. 1974 — 370 ptaków.

Sieweczka rzeczna *Charadrius dubius* — w maju i czerwcu 1976 roku spotykano jednego ptaka.

Czajka *Vanellus vanellus* — 30 03. 1976 na łące żerowały 3 ptaki.

Batalion *Philomachus pugnax* — 23 05. 1976 spotkano jedną samicę.

Brodziec krwawodzioby *Tringa totanus* — 7 05. 1976 oraz 31 07. 1976 obserwowano jednego osobnika.

Łęczak *Tringa glareola* — 29 05. 1976 spotkano dwa ptaki.

Rycyk *Limosa limosa* — 15 04. 1973 widziano jedną parę, a w dniu 16 08. 1976 — pojedynczego ptaka.

Śmieszka *Larus ridibundus* — lęgowa od 1972 roku: swoją liczebność zwiększała z kilkunastu par w 1972 roku do 110 par w 1976 roku i około 200 par w 1977 roku. W latach 1976 i 1977 istniały w trzcinowiskach trzy kolonie: jedna stała, większa i dwie mniejsze, o zmiennej lokalizacji liczące po 12—30 gniazd. Wskutek penetracji ludzi w 1977 roku została zniszczona jedna mała kolonia licząca około 25 gniazd. W latach późniejszych śmieszki również się gnieździły — 13 06. 1983 roku na Gli-

niankach stwierdzono 150—200 par lęgowych (Wł. Kusiak i J. Czepnik inf. ustna). Liczebność w okresie nielęgowym: wiosną 1972 i 1973 roku obserwowano do 500—700 osobników. Wiosną 1974 roku — do 220 os. Wiosną 1975 roku — 200—500 ptaków. Jesienią w latach 1973 i 1974 obserwowano do 160 ptaków. Zimą 1972/1973 roku — kilkadziesiąt os. Zimą 1973/1974 roku — do kilku ptaków, natomiast w łagodną zimę 1974/1975 roku stale obserwowano 350—1300 ptaków. Wyjątkowo duże stada napotkano 30 03. 1976 — 1400 os. oraz 6 12. 1976 — 1500 os.

Mewa pospolita *Larus canus* — w okresie przelotów spotykano do kilkunastu ptaków jednorazowo. Zimą 1974/1975 roku przebywało stale 1—17 osobników. W dniach 6—11 12. 1976 roku obserwowano 75—80 osobników.

Mewa mała *Larus minutus* — w dniu 19 12. 1974 roku spotkano 6 osobników.

Rybitwa czarna *Chlidonias nigra* — spotykana była corocznie od maja do sierpnia w stadkach 3—8 osobników.

Rybitwa zwyczajna *Sterna hirundo* — w dniach 6 i 23 05. 1976 roku spotkano pojedyncze ptaki.

Zimorodek *Alcedo atthis* — pojedyncze ptaki spotykano corocznie w okresie pozalęgowym. Wyjątkowo 31 12. 1974 roku napotkano 1 os.

Wąsatka *Panurus biarmicus* — w dniu 11 10. 1975 roku napotkano parę ptaków, a w roku 1977 była prawdopodobnie lęgowa: 9 07. 1977 roku napotkano 4 młode lotne ptaki.

Siwerniak *Anthus spinoletta* — w okresie od 28 11. 1974 do 12 03. 1975 roku ośmiokrotnie obserwowano pojedyncze osobniki na zrzutach ścieków. Wyjątkowo 15 01. 1976 roku obserwowano stadko 17 ptaków.

Ogólna charakterystyka awifauny lęgowej

Cechą wyróżniającą Glinianki od innych środowisk wodnych jest duża liczba drobnych zbiorników wodnych, w znacznej części zarośniętych zwartymi łanami trzcin. Stąd tak licznie były tu reprezentowane gatunki z rodzaju Acrocephalus oraz potrzos, łyska, perkoz dwuczuby, perkozek, kurka wodna i krzyżówka.

Łącznie liczebność par lęgowych tych 10 gatunków ptaków stanowiła 64,6% liczebności par wszystkich 31 gatunków lęgowych. Gdyby do tego doliczyć śmieszki, to ta podstawowa grupa obejmować będzie aż 82,7% łącznej liczby par lęgowych ptaków.

Tab. 1. Ptaki lęgowe Glinianek, obszaru wielkości 150 ha (w tym 71 ha wody) skontrolowanego w 1976 roku.

Tab. 1. Breeding birds of the clay-pits in 1976.

L.p. Ord. no.	Gatunek Species	Liczba par No of pairs	Zagęszczenie par/10 ha Density (pairs/10 ha)	Dominacja Domination %
1.	*Acrocephalus scirpaceus*	116	7,7	19,0
2.	*Larus ridibundus*	110	7,3	18,1
3.	*Acrocephalus arundinaceus*	60	4,0	9,8
4.	*Fulica atra*	57	3,8	9,4
5.	*Emberiza schoeniclus*	47	3,1	7,7
6.	*Riparia riparia*	32	2,1	5,3
7.	*Acrocephalus schoenobaenus*	28	1,9	4,6
8.	*Podiceps cristatus*	22	1,5	3,6
9.	*Gallinula chloropus*	20	1,3	3,3
10.	*Anas platyrchynchos*	19	1,3	3,1
11.	*Podiceps ruficollis*	13	0,9	2,1
12.	*Acrocephalus palustris*	12	0,8	2,0
13.	*Locustella luscinioides*	10	0,7	1,6
14.	*Aythya ferina*	9	0,6	1,5
15.	*Sylvia communis*	8	0,5	1,3
16.	*Motacilla flava*	7	0,5	1,1
17.	*Pica pica*	7	0,5	1,1
18.	*Ixobrychus minutus*	6	0,4	1,0
19.	*Anthus pratensis*	5	0,3	0,8
20.	*Alauda arvensis*	4	0,3	0,7
21.	*Emberiza calandra*	4	0,3	0,7
22.	*Rallus aquaticus*	3	0,2	0,5
23.	*Luscinia svecica,*	2	0,1	0,3
24.	*Saxicola rubetra,*	2	0,1	0,3
25.	*Remiz pendulinus*	2	0,1	0,5
26.	*Podiceps nigricollis,*	1	0,1	0,2
27.	*Passer montanus,*	1	0,1	0,2
28.	*Perdix perdix,*	1	0,1	0,2
29.	*Cygnus olor,*	1	0,1	0,2
30.	*Phasianus colchicus*	1	0,1	0,2
31.	*Porzana porzana,*	1?	+	—
32.	*Porzana parva,*	1?	+	—
33.	*Cuculus canorus*	1?	+	—
	Razem / Total	610	40,7	100,2

Zagęszczenie par lęgowych perkozów dwuczubych, łysek, trzcinniczków i trzciniaków było zbliżone do zagęszczenia w podobnych środowiskach w innych częściach Polski np. na jeziorze Łuknajno (Bukaciński, Jabłoński 1992). W przypadku perkozków i kurek wodnych zagęszczenie to jest nawet wyższe (Kot 1986). Niespotykane gdzie indziej jest tak liczne gniazdowanie bączków (0,4 pary/10 ha). Niewielka kolonia lęgowa śmieszek była atrakcyjna dla kilku gatunków korzystających z osłony jaką dają śmieszki: w jej obrębie znajdowano gniazda perkozków, kurek wodnych i zausznika.

Podsumowanie

Na terenie Glinianek w latach 1976—1977 stwierdzono gniazdowanie 4 dalszych gatunków. Przeciętne zagęszczenie par lęgowych wynosiło 40,7 par/10 ha całej powierzchni. Gnieżdżą się tutaj takie gatunki jak podróżniczek, kureczki: kropiatka i zielonka, wodnik, perkozy: dwuczuby, zausznik i perkozek. W wysokim zagęszczeniu, spowodowanym dużą powierzchnią trzcinowisk, występują bączki, perkozy dwuczube i perkozki, kurki wodne, trzcinniczki, trzciniaki i potrzosy. Z bardziej nielicznych ptaków nielęgowych obserwowano hełmiatkę, łabędzie krzykliwe, rybitwę wielkodziobą, mewy małe, wąsatki i siwerniaki.

Jesienią i w łagodniejsze zimy Glinianki są miejscem koncentracji większych stad łysek i mew śmieszek. Miasto Poznań ze swym cieplejszym mikroklimatem (średnio 1° Celsjusza więcej niż otaczających terenów) i zrzutami ścieków w widoczny sposób wpływa na wyższe zagęszczenie ptaków w okresie zimowym.

LITERATURA

BUKACIŃSKI D., JABŁOŃSKI P. 1992. Awifauna lęgowa jeziora Łuknajno i terenów przyległych w latach 1982—1987. Not. orn. tom. 33, zeszyt 1—2, str. 5—45. Warszawa.

GÓRSKI W., GÓRSKA E. 1974. Porównawcze badania ilościowe nad ptakami Darłowa i Sławna. Not. orn. tom. XV, zeszyt 3—4, str. 105—113. Warszawa.

KOT H. 1986. Awifauna lęgowa i przeloty wiosenne na stawach rybnych koło Siedlec. Acta orn. nr 2, Vol. 22, str. 159—182.

MIZERA T. 1980. Ptaki parku Sołackiego w Poznaniu w latach 1975—1977. Roczniki AR w Poznaniu. Tom CXXII, str. 31—39. Poznań.

TOMIAŁOJĆ L. 1968. Metody badań ilościowych awifauny lęgowej terenów zadrzewionych i osiedli ludzkich. Not. orn. tom 9, z. 1, str. 1—20. Wrocław.

Adresy autorów:

Włodzimierz Rudawski
Świdowiec 27
66-320 Trzciel

Przemysław Kusiak
ul. Targowa 85a/24
26-400 Przysucha